

AFYON BELEDİYESİ YAYINLARI : 9

V. AFYONKARAHİSAR ARAŞTIRMALARI SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ

Yayına Hazırlayan
Mehmet SARLIK

13-14 NİSAN 2000
AFYONKARAHİSAR

1844-1849 YILLARI ARASINDA KARAHİSAR-I SAHİB SANCAĞI'NDA VAKIF KURUMLARI VE İŞLEYİŞLERİ

Naci ŞAHİN^(*)

Vakıf müessesesi, ifâ ettiği hizmetler itibariyle son derece ehemmiyetli bir sosyal kurum hüviyetine sahiptir. İnsanlar arasında her zaman var olan iyi ve güzel duyguların mevcûdiyeti ile yine insanlar arasındaki dayanışma ve insanlık duygularının en güzel tezâhürü olması hasebiyle bugün olduğu kadar dün de sosyal hayatımızda büyük bir önem arz ediyordu.

Türk sosyal bünyesinde sürekli birleştirici ve kaynaştırıcı bir rol oynayan vakıflar, toplumun yararı, yurdun imârı ve tabiatın korunması gibi yüce gayeleri her zaman ön planda tutmuştur. Uzun ve itibarlı bir geçmişe sahip olan vakıflar, Türk kültürüne, ekonomisine ve sosyal yaşantısına katkıda bulunmuş, çok yönlü hizmetleriyle devlete destek olma yolunda öncü görevi üstlenmiştir.

Türk düşüncesinin ve hayat tarzının oluşturduğu vakıflar, çağdaş kültür ve medeniyete, özveri, yardımlaşma, dayanışma ile ırk, dil, din, mezhep ve görüş ayrılıkları olmaksızın birlikte yaşama, acıyı ve tatlıyı birlikte paylaşma gibi insanlığın ve insanca yaşamanın vazgeçilmez esaslarını katmıştır.

Günümüzde ve geçmişte vakıf kuruluşları, kamu hizmetlerinin belirli bir kısmını yerine getirmek, toplum ihtiyaçlarını karşılamak, insanların acılarını dindirmek, yardım etmek, devletin yerine getiremediği, mâli yönden ödenek ayıramadığı, hizmetleri yerine getirmek amacı ile kurulan yardım ve hizmet kuruluşlarıdır. Vakfın topluma ve insanlara devlete yardım etmesi, iyilik yapması temel ilkesidir.

(*) Okutman-Afyon Kocatepe Üniversitesi

Vakıf Müessesesi gerek hukûkî bakımdan, gerekse genel olarak tarih bakımından, orta ve yeni zamanlar Türk ve İslâm Dünyası'nı araştırmak için birinci derecede mühim⁽¹⁾ bir kurum olup, bir mülkü ammenin menfaatine ebedi olarak tahsis etmek yerine kullanılır bir tabirdir⁽²⁾.

VII. yüzyıl ortalarından XIX. yüzyıl sonlarına kadar İslâm dünyasında özellikle Türk-İslâm dünyasında bugün modern devletin topluma sunmak zorunda olduğu hizmetlerin hemen tamamı vakıflar tarafından gerçekleştiriliyordu.

Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti döneminde vakıflar birer iskân ve imâr metodu olarak⁽³⁾ da kullanılıyordu. Bu vakıflar bazı dönemlerde hemen hemen devlet bütçesinin yarısına denk senelik gelir getiren bina, arazi ve nakit para gibi mevkûf mallara, diğer bir ifadeyle "akarat" denilen gelir kaynaklarına sahipti. Bu ekonomik gücüyle vakıflar, vakfın diğer bir unsurunu teşkil eden ve hayrat denilen sayısız kamu kuruluşlarında çalıştırdığı binlerce kişinin ücretini ödüyor⁽⁴⁾ böylece toplumsal hayatta ve kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinde önemli role sahip olarak⁽⁵⁾ önemini koruyordu.

XIX. yüzyılın ikinci çeyreği itibariyle Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nda da mevcut pek çok vakıf müessesesi bulunmaktadır. Bunların kurulması, işletilmesi ve kendisinden beklenen görevlerin yerine getirilmesi, bu kurumlardaki bazı zorunlu hizmetlerin aksatılmadan yürütülmesine bağlı bulunmakta idi. Vakıf müessesesinin kuruluş ve işleyişlerinde birtakım düzenlemeler ve bu düzenlemelere rağmen bazı problemlerin çıktığı görülmektedir. Bu hususları belgelerin ışığında ortaya koymaya çalışacağız.

13 Teşrin 1826'da Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti⁽⁶⁾ Tanzimat'dan kısa bir süre sonra Evkâf Nezareti tarafından vakıfların yönetimi konusunda ha-

- (1) M. Fuad Köprülü, **İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi**, İstanbul 1983, s. 311.
- (2) Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, c.III, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1983, s. 577.
- (3) İlhan Şahin, "Vakıf ve Şehirleşme", **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, c. I, Sayı: 1, İstanbul 1987, s. 23.
- (4) Bahaddin Yediylidiz -Nazif Öztürk, "Tanzimat Dönemi Vakıf Uygulamaları", **150. Yılında Tanzimat**, (Yayına Hazırlayan: Hakkı Dursun Yıldız), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s. 571.
- (5) Aytaç Eker, "Vakıf Kültür Varlığının Korunması, Yaşatılması ve Bu Amaçla Mali Kaynak Sağlanması", **XI. Vakıf Haftası Kitabı**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1994, s. 31.
- (6) Gönül Çantay, "Türklerde Vakıf ve Taş Vakfiyeler", **XI. Vakıf Haftası Kitabı**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1994, s. 147.

zırlanan bir lâyiha Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye ve Umûmiye'de görüşülerek karara bağlanmış ve 1839 Muharrem'inden geçerli olmak üzere 1840 yılında yürürlüğe konulmuştur.

Vakıf davaları ile ilgili özel bir mahkeme olan Evkaf Mahkemesine rağmen kadı mahkemeleri yine vakıf davalarına bakabilmektedir. 1859 tarihli Şer'îye mahkemeleri nizamnâmesi bu konuyu daha ayrıntılı olarak düzenlemiş bulunmaktadır. Taşra ve İstanbul ayrımı yapan bu nizamnâmeye göre bulunduğu yerdeki belde kadılarına bağlı olan gedikler dışındaki evkâf hududunda bulunan bütün akar ve benzerlerinin işlemlerinin teftiş mahkemeleri tarafından icra edileceği hükme bağlanmış olmaktadır⁽⁷⁾.

Dokuz maddeden oluşan bu lâyihanın zaman zaman küçük değişikliklere uğramakla birlikte 1863 yılına kadar yürürlükte kaldığı⁽⁸⁾ anlaşılmaktadır.

Vakıflarla ilgili bir takım düzenlemelerin yapıldığı bu talimatnâmenin Kütahya ve Karahisâr-ı Sâhib Sancakları ve bağlı bulunan kazalardaki vakıfların Evkâf Müdürlüğüne atanan Seyyid Beğ'e⁽⁹⁾ de gönderildiği anlaşılmaktadır. Merkezî hükümetin talimatlar düzenleyerek gerçekleştirilmesini istediği bu yeni hukukî düzenlemelerle ilgili olarak bütün görevlilerin Seyyid Beğ'e yardımcı olmasının istendiği ve bu görevlerin yerine getirilmesinde aksaklıklardan kaçınılmasının istendiği görülmektedir⁽¹⁰⁾.

Vakıf ve ceza hukuku konularında yeni düzenlemeler yapma görev ve yetkisi Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye⁽¹¹⁾ye verilmişti. Bu kurulun aldığı ve uygulamaya koyduğu vakıf müessesesi hukuku ile ilgili olarak aldıkları pek çok karar Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'ndaki vakıfları da etkilemekteydi.

Karahisâr-ı Sâhib Sancağı Zaptiye Memuru Seyyid Beğ, Karahisâr-ı Sâhib Sancağı ve bağlı yerler muhassılı Yahya Beğ, Karahisâr-ı Sâhib kâzâsı meclisi Kadı ve Müftüsü ile meclis azâlarına gönderilen bir ferman suretinde Karahisâr-ı Sâhib'e bağlı Kanlıca Köyünde bulunan Şeyh Eşref

(7) Ahmet Akgündüz, **İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 236.

(8) Yediyıldız-Öztürk, **a.g.m.**, s. 573.

(9) **Afyon Şer'îye Sicilleri =(A.Ş.S.), B. 568/83** (Tarihsiz)

(10) **A.Ş.S., B. 568/82** (Tarihsiz)

(11) İslahat hareketlerinin gerektirdiği yeni nizamnâmeleri hazırlamak, memurların muhakemesiyle meşgul olmak, lüzum gösterilen devlet işlerinde rey vermek üzere 1837 senesinde oluşturulan meclisin adıdır. Bkz. Pakalın, **a.g.e.**, c.II, s. 430.

Zaviyesi'ne mutasarrıf olanlardan Şeyh İdris Veliyyüddîn, Ali ve Abdülkerim isimli şahısların vakıflarının kuruluşlarından beri Tekâlif-i Şakka ve Avâriz vergisi ödemedikleri ama adı geçen şahıslardan bir şekilde bu vergilerin alınmak istendiğine değinilmektedir.

Bu durumun kanunlara aykırılık oluşturduğu "... Ol babda müteallik olan irâde-i seniyyem mucib ve muktezâsı ve Tanzimat-ı Hayriyye ahval-i istihsan şümûlü müeddâ'sı üzere müşârûn ileyhâ Şeyh Eşref Kuddüsü sirrehü'l-azizin zaviyedarınının uhdelinde haric ez senedat-ı seniyye-i mukayyidde ve emlâk ve arazi bulunduğu halde meclisce güzelce mütehakkik ve tahkik ve ber vech-i ta'dil ve tesviye ve tanzimat-ı birle muamelat-ı icâbiyesi icrâ olunmak şartıyla defterhâne-i amirem kuyûd-ı vec-hile ma'rûl'l-beyân vakf arazisi müstesnâ tutularak a'şar ve tekâlif namıyla bir akçe vech-i muttalibe olunmaması hususunda ziyâde itina ve dikkat eylemek fermânım..." şeklinde ifade kullanılarak bu durumun kesinlikle men edildiği görülmektedir. Bunun kanunsuz uygulamanın ortadan kaldırılması için "...yedlerinde olan emr-i şerif mucebince öteden beri Tekâlif-i Şakkâ'dan vâreste iken hilâf-ı şer'î şerif" olarak öteden beri ödemedikleri Tekâlif-i Şakka ve Avâriz vergisinin alınmak istendiğine istinaden yazdıkları dilekçeleri ile bu vergilerin kendilerinden alınmamasını talep ettikleri..."⁽¹²⁾ sadece bu zaviyenin değil memleketteki bütün zâviye ve tekkelerin bu vergilerden muaf tutuldukları "bundan böyle dahi o makûle defter-i hâkaniye'mde mukayyed tekye ve zevâya'ya merbut kara ve mezâriâ-ı mahsusa için muhassılın taraflarından aşâr ve tekâlif muttalebisiyle teaddi vukûa gelmeyerek"⁽¹³⁾ emriyle bu vergi türünün tahsil edilmemesi emredilmektedir. Bu sebepten dolayı sadece bu vakıf ve zaviyesinin değil ülke içerisindeki benzer türden vakıf, zaviye ve tekyelerinden de bu verginin alınmaması istenmektedir⁽¹⁴⁾.

Osmanlı İmparatorluğu'nda önemli bir gelir vergisi olan Avâriz vergisinden vakıfların muaf tutulduğu⁽¹⁵⁾ anlaşılıyor. H. 1262 tarihinde Karahisâr-ı Sâhib'e bağlı 255 adet avâriz ve nûzül hanesi bulunduğu⁽¹⁶⁾, bunlardan bu verginin alındığı ancak yerine Karahisâr-ı Sâhib Sancağı dahilindeki vakıflardan bu vergi türünün yukarıda geçen ferman mucebince tahsil edilmediği görülmektedir.

(12) A.Ş.S., B. 568/113 (3 C. 1262)

(13) A.Ş.S.-B. 568 / 1113 (3 Cumâde'l-âhire 1262)

(14) A.Ş.S. B. 568/113 (3 Cumâde'l-âhire 1262)

(15) Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisâdi ve İçtimâi Tarihi*, c. I-II, Ankara 1959, s. 129.

(16) A.Ş.S., B.568/113 (C.1262)

Bir kez vakıf kuran hayır sahipleri kurdukları vakıflarındaki işlerin düzenli olarak yürütmesi ve yürütülmesi için gerekli şartları tespit ederlerdi. Kurulan müessesenin nasıl idare edileceği, ne türlü masraflar yapılacağı, müessesede kaç adamın çalışacağı, bunlara ne kadar aylık verileceği, bu aylıkların nerelerden alınacak gelirlerle karşılanacağı ve bu müesseseden kimlerin ne şekilde yararlanacağı⁽¹⁷⁾ bir takım kayıtlar ve şartlar ileri sürülerek uzun uzun vakıf kurucuları tarafından vakfiyelerine yazılır ve kayıt altına alınır⁽¹⁸⁾.

Zaman zaman vakıf kuranların nesilleri sona erince mütevellilikleri, yani yöneticilikleri vakfın bağlı olduğu makam tarafından uygun kişilere verilir ve artık vakfın esas şartlarını tespit ederek maddeleştiren kişilerin ölümü ile vakfın hukûki olarak işleme ve vakfın oluşturulması sırasında vakfın işleyişinin gereklerinin yerine getirilmesi hususu vakıf kurucularının neslinden çıkmış olduğundan bu gibi mütevelliliklere “sadaka tevliyetleri”⁽¹⁹⁾ adı verilirdi.

Vakıflarla ilgili hukûkî düzenlemeler konusundaki uygulamalar Karahisâr-ı Sâhib Sancağı’na ait 568 numaralı sicil defterine de yansımış bulunmaktadır. Osmanlı ülkesinde bulunan bütün vakıfların Nezâret-i Evkâf-ı Hümâyûn’a ilhâk edildiği belirtilmektedir. “... Nezâret-i Evkâf-ı Hümâyûn’a ilhâkî nizâmından olan Evkâf-ı Şerife’nin Tanzimât-ı Hayriye’nin bidâyetinde müşîran-ı ‘azam ve defterdâran ve kâim-mâkamlarının nezâretleriyle mahallerinde vücûhtan me’murlar ta’yin olunarak irât ettirilmekte olduğu halde, metlûb-u ‘alî vechile hüsn-i idâre ve suret-i muhasebeleyle mürettebât hazinelerinin vakt ve zamanlarıyla hazineteyn ve merkûmeteyn câniblerine irsâli muvâfik olunamamış...” olduğu belirtilmektedir. Bu suretle bütün vakıfların Tanzimat’ın ilanının başlarında müşîrler, defterdarlar ve kaymakamlar tarafından mahallinde memurlar ta’yin olunarak gelirlerinin bunlar vasıtasıyla irad ettirilmekte olduğu halde, gerekli olan işlerin görülmesinde başarılı olunamadığından bundan böyle dersaadet’den memurlar tayin edilerek mâiyetlerine Evkâf-ı Hümâyûn ve Haremeyn Hazinelerinden kâtipler gönderileceği⁽²⁰⁾ ifade edilmektedir.

(17) Vakıflardaki şer’î düzenlemeler ve vakıf mallarının evlatlara olan intikalleri konusunda Bkz., Ömer Lütfi Barkan, “Şer’î Miras Hukuku ve Evlatlık Vakıflar”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, c.VI, Sayı:1, İstanbul 1940, s. 38.

(18) Pakalın, a.g.e., c. III, s. 577.

(19) Mustafa Nuri Paşa, **Netâyic-ül Vukûat-Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi**, (Sadeleştirilen, notlar ve açıklamaları ekleyen: Neşet Çağatay), c. III-IV, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s. 285.

(20) A.Ş.S., B. 568/68 (Tarihsiz); Benzer düzenlemeler ile ilgili Bkz, **Netâyic-ül Vukûat**, s. 285-286.

Bir başka belgede⁽²¹⁾ Evkaf-ı Hümâyûn Nezâreti dahilinde bulunan bütün vakfların ki; evler, dükkanlar, han, hamam, bağ, bahçe, arazi, para vb.nin kullanım hakkı ilgili kişi öldüğünde bunların mahallinde Evkâf Müdürleri ma'rifetiyle satılarak bu satıştan alınacak vergi ve diğer masrafların oranlarının ne kadar alınacağını içermektedir. Peşin olarak %10 kuruş resm-i âdî ve %2 kuruş dellâliye ile 1 kuruş ihbâriye, ikâmetinden ise %1,5 kuruş harc-ı istiaza alınmasını içeren bir düzenleme yapıldığı görülmektedir. Bu şekilde tenzil olunan resimlerin "...bâkî mu'acceleleri evkâf-ı mazbuttan ise müzmâ ve vakti hazineleriyle caniblerine ve mülhâkattan ise nizâmları vechile ve kazalarına ibrâ ve kayd olunmak üzere muhasebelerine idhâl olunması ve tefrik ve tenzil olunan resm-i mezkûr ile dellâliye ne miktara baliğ olur ise nisfları da der-sa'adette câri olduğu üzere hazineye ait olduğu ve diğer nisf resm-i âdîsi mütevellî ve kâtip ve cây-ı misüllü hademeleri beynlerinde taksim olunması..."⁽²²⁾ öngörülmektedir.

Öte yandan vakıfların daha iyi yönetilmesi için müşir, vali, defterdar ve kaymakamlar tarafından mahalli halk arasından seçilecek kimselerce vakıfların yönetilmesi bu yeni atanacak memurların ücretlerinin ise vakıflar tarafından karşılanması⁽²³⁾ istenmektedir. Yine vakıfların tasarrufunda bulunan bütün arazilerin alım-satımında alınan harçlardaki bu miktar ne kadar olur ise olsun yarısının mütevellî, kâtip ve benzeri vakıf hizmetkarlarına ve diğer yarısının hazineye gönderilmesi⁽²⁴⁾ istenmektedir.

Bu arada vakıflarla ilgili tamiratlarda ilgililerin ne kadarlık miktara kadar harcama yetkisi olduğu açıklanmıştır. Buna göre 500 kuruş'a kadar olan harcama yetkisi mütevellilere, 2500 kuruş'a kadar olanları da Evkâf Müdürünün takdirine⁽²⁵⁾ bırakılmıştır. Bunun üzerindeki harcama yetkisinin Evkâf-ı Hümâyûn idaresinde olduğu bildiriliyor; camilerin ve diğer vakıf eserlerinin tamirine gereken yardımın gösterilmesi ilgililerden talep edilmektedir.

Öte yandan gelirleri köy ve mezradan ibâret olan vakıfların muhasebelerinin tutulması işleminin, mahallinde bu işleri bilen kişiler ve Evkâf Müdri ve vakıftan maaş alan kimseler hazır bulunduğu halde şartlarına ve maddelerine göre yürütülmesi istenmektedir.

(21) A.Ş.S., B. 568/69 (Tarihsiz)

(22) A.Ş.S., B. 568/69 (Tarihsiz)

(23) A.Ş.S., B. 568/80 (Tarihsiz)

(24) A.Ş.S., B. 568/70 (Tarihsiz)

(25) A.Ş.S., B. 568/81 (Tarihsiz)

Bir kimsenin öldükten sonra vakfa kalan mirasından, mevcut masrafı çıktuktan sonra adı geçen gelirin önce mütevelliler arasında paylaşıldıktan sonra geriye kalandan kanun üzerine binde 200 kuruş maaş ve binde 50 kuruş harç alınarak muhasebesi görülüp hazineye teslim olmak üzere tahsil olunup, bu amaca göre düzenlenmiş olan muhasebe defterlerinin incelenmek üzere hazineye gönderilmesi,⁽²⁶⁾ ile mirasçısı olmayan bir ölmüşün evkâfa kalan malının peşin ödenmiş ve ortaya çıkacak masrafın araştırılarak masraf adı altında kesildikten sonra önce mütevelliler arasında taksim olunarak kalan fazladan binde 50 kuruş maaş yazılıp ve binde 12,2 kuruş muhasebe harcı düzenlenmek suretiyle hazineye teslim edilmesi,⁽²⁷⁾ bir kimsenin öldükten sonra vakfa kalan mallarından masrafı her ne kadar tutarsa masraf adı ile binde 100 kuruş yazılıp ve binde 25 kuruş muhasebe harcı düzenlenerek muhasebe defterleriyle birlikte hazineye gönderilmesi⁽²⁸⁾ istenmektedir.

Vakıflarla ilgili bir başka husus ise vakıf paralarının değerlendirilmesiyle ilgili olanıdır. Merkezden Karahisâr-ı Sâhib'e gönderilen bir belgede bununla ilgili olup fazlası şarta bağlı olmayıp müteveli ve bazı kimselede bulunarak, bilen kimseler aracılığı ile faize yatırılmış olan paranın senesi bitiminde meydana gelecek nemâları ve fazlalarının görülen muhasebelerinin "bir akçesi bile geri bırakılmayarak" tamamen tahsil olunarak kayd olunması istenmekte, vakıf borcu ortaya çıkar ise ileri senede vakfın şartlarına ve vakıf parasına asla bir şey olmamasına ve bir akçesinin bile telef ve zayi olmamasına dikkat olunmasının temininin sağlanması ve bu işlem yapılırken "muhasebe harcı" olarak binde 10 kuruş kesilmesine karar verildiği görülmektedir⁽²⁹⁾.

Eskiden vakıf iken başkalarına verilmek suretiyle mülk haline getirilmiş türden arazilerin mülk yapılmaması ile baba ve anadan oğula veya kızına geçen arazilerden "ferağ ve intikal harçları"nın %5 üzerinden ve "muzafat harcı"nın ferağında %3 ile intikalde %1,5 olarak alınması öngörülmektedir⁽³⁰⁾.

Vakfın tamirinin vakıftan amaçlanan bütün hayır işlerinden önce geldiği ifade edilmesine rağmen buna uyulmadığı müşahâde edilmektedir⁽³¹⁾.

(26) A.Ş.S., B. 568/72 (Tarihsiz)

(27) A.Ş.S., B. 568/73 (Tarihsiz)

(28) A.Ş.S., B. 568/74 (Tarihsiz)

(29) A.Ş.S., B. 568/76 (Tarihsiz)

(30) A.Ş.S., B. 568/176 (14 Şaban 1264)

(31) Akgündüz, a.g.e., s. 316.

Yayınlanan bütün emirnâmelere rağmen vakıf şartlarına riayet edilmediği ya da görevlilerin görevlerini gereği gibi yerine getirmediği ortaya çıkmaktadır. Bunlara ilişkin bir örnek Evkâf-ı Hümâyûna bağlı olan Karahisâr-ı Sâhib Livâsı'nda bulunan Çay Kâzâsı'ndaki Sultan Alâeddîn'in inşâ ve ihya ettirdiği kârgir medrese, han, hamam, ve çeşmelerin ta'mire muhtaç olduğu mahallinde bilinen kişiler tarafından haber verildiği ifade edilmektedir.

Bu vakfa ait eserlerin neden böyle bir duruma düşüp ta'mire muhtaç olduğu sorulmuş⁽³²⁾ oluşturulan heyet de vakıf gelirini ortaya koyarak bilinen kimseler yardımı ile ne kadarlık bir masraf gerektirdiği tespit edilerek durum muhâsebe defteri sureti aracılığı ile merkeze bildirilmiş olup buna göre; vakfı yönetenlerin vakıf gelirlerinden tamir vs. ihtiyaçlarını karşılayıp öğrencilerin hissesini çıktıktan sonra müderrislerin haklarını vermelerinin vakıf geleneği olduğu oysa adı geçen vakıf yöneticilerinin tasarruflarında oldukları tarihten bugüne kadar bu hayır kurumları için bir akçe bile sarfetmediklerinden hizmet etmemiş olub bu hayratların harap olmasına sebebiyet verdikleri gibi kâzâ ahalisinin de hüznü olmalarına yol açtıklarından bahisle, bu hayır kurumlarının tamamının ta'mirinden şimdilik vazgeçilmiş olduğu, ancak en azından bu vakfın sorumluluğunda olan medrese ve çeşmeleri ile kâzâdan gelip-geçen misâfir, tüccar ve kervan ahalisinin istirahatları için en azından çeşmelerin gereken tamiratlarının yapılması⁽³³⁾ istenmektedir.

Bütün İslâm hukukçuları harap olan veya haraba yüz tutan vakıf mallarının tamirini, mütevellinin tek başına yapabileceği en önemli tasarruflardan olarak kabul etmişlerdir. Tamirin yapılabilmesi için vakfın konuyla ilgili bir şartının bulunup bulunmaması farketmemektedir. Hatta vakıf ta-

(32) "... ve ba'dehû icrây-ı iktizâsına bakılmak üzere evvel emirde medrese-i mezbûre talebesiyle müderrisine mahsus ve şürûta kara ve mezârinin hasılât-ı vakı'ası mesârifden ahz olunmakta ve kara ve mezâri' vesâir meskûkât ne mâkûle şeydir? Ve hasılât ve mesârifât-ı senevîsi ne miktardır? Ve vezâifi mutasarrıfları kimlerdir? Ve edây-ı hizmet itmekte midirler? Ve mütevellisi mahalle sâkini midir? Ve şimdiye kadar vakf-ı mezbûr muhasebesinin rü'yet olunmaması ne sebebe mübeyyendir? Hâsılât-ı vakf-ı mezbûr kimselerin yed ve zimmetlerine geçüp hayrât-ı vakfa bakmayarak böyle harap olmuş mahallinde meclisce bi'l-tahkîk zâhire ihrâc olunarak hak ve hakikâti ve zikr olunan mahaller ne mikdar mesârifle husûle gelür ise erbâb-ı vukûf ma'rifetleriyle keşifle..." denilerek soruşturma sonucunda ortaya çıkacak durumun merkeze bütün ayrıntılarıyla açıklanması istenmektedir. Soruların ayrıntılı olarak sorulmak suretiyle gerçeğin ortaya çıkartılmasının sağlanmaya çalışılması dikkat çekicidir. Bkz., **A.Ş.S.**, B. 568/49 (25 Rebî'ül-âhîr 1261)

(33) **A.Ş.S.**, B. 568/49 (25 Rebî'ul'l-âhîr 1261)

mir edilmemesini şart koşsa bile bu şarta itibar edilemeyeceği, zira böyle bir hükmün vakfın amacına aykırı olacağı ifade edilmektedir⁽³⁴⁾.

Bazı kimselerin vakıfların sahip oldukları zengin kaynaklardan faydalanmak için olsa gerek “evlâd-ı vakıftan” olduklarını ileri sürerek vakıflardan pay almak istediklerine de şahit oluyoruz.

Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'na bağlı Şuhûd'un Ağzıkara Köyü'ndeki Hamar Ana Vakfının evlâd-ı vakıftan olduğunu ileri süren Ahmet ve Hacı Abdullah ve Ömer ve Havva ve Fâtıma ve Züleyha ve Keziban isimli şahıslar tarafından kullanılmak istendiği, ancak bu şahısların hakkında araştırma yapılmasından sonra evlâd-ı vakıftan olmadıkları anlaşıldığı görülmektedir⁽³⁵⁾. Uygulamada bu ve bu türden meselelerde konunun araştırılarak bu kimselerin gerçekten bu hakka sahip olup olmadıklarının araştırılması istenmektedir.

Karahisâr-ı Sâhib'e bağlı Şuhûd Kazâsının Ağzıkara Köyü ve Vakfının geliri bir berat ile Sultan Selim Han zamanından beri (?) Hatun'a verilmiş ise de bazı kimselerin “evlâd-ı vakıfdanım iddiasını ileri sürdükleri yapılan araştırmada ise bu kimselerinde gerçekten bu vakıftan oldukları⁽³⁶⁾ anlaşılmıştır.

Vakıflara ait bir kısım arazinin vakıf hizmetlerinin dışında kullanılmak istendiğine de şahit olmaktayız. Karahisâr-ı Sâhib'de bulunan sultan Divân-i Mehmet Efendi⁽³⁷⁾ Vakfına ait vakıf arazisini kendi topraklarıymış gibi kullanmak isteyen köy ahalisi için ferman gönderildiğine şahit olmaktayız.

Hüdâvendigâr eyâleti müşîri vezir Mustafa Nuri Paşa, Bursa defterdarı Mustafa Arif, Karahisâr-ı Sâhib Muhassılı Abdüllâtif, Karahisâr-ı Sâhib nâibi ve Evkâf Müdürü Ahmet Sâbit ile Meclis azâlarına gönderilen bir fermanla Karahisâr-ı Sâhib'de bulunan Sultan Divânî Vakfına ait olup Teber Karyesi yakınlarında bulunan vakıf arazisinden adı geçen Teber köyü halkının hayvanlarını otlatmak amacıyla yararlandıkları, bu araziyi vakıf amacı dışında kullandıkları belirtilmekte tasarruf hakkına sahip olup olmadıklarının araştırılması istenmektedir⁽³⁸⁾. Bu konuda daha önce adı geçen köy halkının yararlanmaması için mahkeme kararı ile bir i'lâm ya-

(34) Akgündüz, a.g.e, s. 316.

(35) A.Ş.S., B. 568/156 (7 Ramazan 1263)

(36) A.Ş.S., B. 568/167 (3 Zil-kâ'de 1263)

(37) Sultan Divânî hakkında daha geniş bilgi için bkz. Fikri Yazıcıoğlu, Hz. Mevlana'nın Torunlarından Sultan Divânî, Konya 1963.

(38) A.Ş.S., B. 568/157 (7 Cumâde'l-âhîre 1263)

yınlanmış olmasına rağmen Teber Köyü halkının buna dikkat etmediğinden bahisle bu kanunsuzluğun önlenmesi amacıyla vakfa ait arazilerin kullanma hakkının bu vakıfda olduğu ve hiç kimsenin bunları tasarruf hakkının bulunmadığı ifade edilmekte ve görevliler bu konuda üzerine düşenleri yapmaları konusunda uyarılmaktadırlar⁽³⁹⁾.

Yine bazı kimselerin vakfın imkanlarından yararlanmak için hakları olmadığı halde “zaviyedarlık” yapmaya kalkıştıkları⁽⁴⁰⁾ görülüyor. Karahisâr-ı Sâhib’e bağlı Kışlacık Köyünde bulunan Celâleddin-i Rumi zaviyesi ve vakfının zaviyedarlığına talip olup vakıftan pay almak isteyen bazı şahısların böyle bir haklarının olmadığı ortaya çıkmıştır.

Bu dönemde ortaya çıkan gelişmeler taşra vakıflarının idaresi için merkezden birer Evkâf Müdürü ile Kâtip’lerin atanması, köylerde bulunan vakıf arazi ve arsaların aşârı ve mukataa gelirlerinin tahsili, sürekli vakıflar aleyhine işleyen bir tahsil payı karşılığında maliye nezâreti memurlarına bırakılmıştı. Ancak bunlar evkâf hazinesine aktarılamadığı için vakıf eserleri harap bir duruma düşmüştür. Bazı kimselerin ise çocuklarını askere gitmekten kurtarmak için vakıf kurması vakfın asli görevleriyle de ters düşmüştür.

Karahisâr-ı Sâhib’de bulunan Çerçi Durgud Medresesi vakfının medrese ve müderrisi ve mütevellisi bulunan Şeyh ‘Ali Gâlib ve İsmâ’îl ve Hakkı ve Ahmed Nuri Efendilerin vakıf aracılığı ile okuyan öğrencilerin yararlanmasını sağlamak için adı geçen vakıf arazisinin hasılatını almadıklarını bildirdikleri görülmektedir. Buna göre hasılatı kendilerinin alması gerektiğini bildirerek Kuyûd-u Defter-i Hâkâninin “...Balkacılı Kâr-bân-Serâyı seksen akçe bedel öşürlü ondört dönüm baş vıran zemînin beher sene müteveccihatlarıyla mevâd-ı sâiresinin a’nil-kille ve gayr-ı hâsılâtı ve Şehr-i Abâd Nahiyesine tâbî Köprülü Karyesi’nin nisf-ı tahtında muharrer binyüzkırk bir akçe yazulu bir buçuk çiftlik yerin mahsûlât ve rûsûmatı şûrût-ı mücebince Çerçi Durgud Medresesi ve vakfı tarafına ve mezkur Köprülü Karyesi’nin nisf-ı diğeri tahtında muharrer üç çiftlik yerin mahlûsat ve rûsûmatı Karahisâr-ı Sâhib ve Kütahya has’sı taraflarından zabt olunmak iktiza eylediği...” ifade edilmekte adı geçen yerlerde araziye ekilen haşhaş ve afyonun aşârının alınmamasını bunun vakfa kalmasının gerektiği özellikle belirtilmektedir⁽⁴¹⁾.

Çoğu zaman ortaya çıkan pek çok olumsuz uygulamalara rağmen vakıf müessesesinin toplumun sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasında, kendisinden beklenilene fazlasıyla verdiği anlaşılmaktadır.

(39) A.Ş.S., B. 568/197 (7 Cumâde'l-ûlâ1264)

(40) A.Ş.S., B. 568/190 (Tarihsiz)

(41) A.Ş.S., B. 568/114 (Tarihsiz)